

SZÉKESFEHÉRVÁR KERESZTMETSZETE

EZEKBE a napokban országos események színhelye Székesfehérvár: Szent Imre halálának 900 éves fordulójára sokezen elzarándokolnak az ország minden részéből az Árpádok ősi városába, ahol egyes-egyedül őriznek ereklyét a szentéletű hercegtől. Az idegen bizonyára lelki épüléssel távozik innen, csak egyet keres majd hiába itt: az ősi történeti várost. Talál egy kedves barokk belvárost, néhány csinos modern utcát és teret, a többi — laposan elterpeszkedő, stílustalan külváros.

Magyar várostragikum: nagy múlt és jóformán semmi emlék belőle.

A múlt gyökérszálai a bronzkorig visszamenően város-sorát mutatják Fehérvárnak, illetően telep-ősenek. Kiválóan városalapításra alkalmas hely, elsősorban földrajzi adottságainál fogva. A móri medence és a Velencei-tó völgyvonulatának találkozási pontjában van, igen fontos évezredes utak mentén, ahol a hegyvidék érintkezik a síksággal (ami cserekereskedelmet tesz lehetővé). Rajta keresztül vezet az út az ország szívéből (nevezik azt akár Aquincumnak, akár Budának) a Balatonhoz, úgyhogy természetesnek találjuk: itt ősidőktől fogva város vagy fontos telep volt. A világ legkitűnőbb városalapító mesterei, a rómaiak „Curta“ néven alapítottak itt telepet. Valószínű, hogy már Árpád is épített itt valami városfélét (mutatja a sok honfoglaláskori lelet a város határában), de országos rangra, székvárosává csak Szent István emelte. A „féhér“ szó a város nevében (Alba Regia, a keleti szimbolizmus nyelvén: „fenséges“) a város kivételes elhivatására utal. Egészen Mátyásig koronázó és királyt temető város, ahol 36 koronázás volt és 15 királyt temettek el, köztük Szent Istvánt, Könyves Kálmánt, Nagy Lajost, Mátyást... 47 országgyűlés látta itt el a törvényszerzés gondját és itt tündökölt a márvánnyal és arannyal ékes Boldogasszony-bazilika, amelyhez fogható monumentális templom az egykori feljegyzések szerint egész Európában kevés akadt.

A Bazilika sorsa a város történeti sorsát szimbolizálja. Az idők folyamán kétszer is leég, de a kegyelet és a tradíció eleven ereje mindig újból felépíti. Miksa császár bosszúból kifosztatja. A török aztán betelejesíti sorsát: uralmának 58. évében — 1601-ben — a királyi palotával együtt elpusztítja. Mikor a keresztény csapatok a várost visszafoglalták, csak romokat találtak: a török ugyanis a Bazilika gránitköveivel javíttatta ki a sáncfalakat.

Helyét semmi sem hirdeti, Szent István palotájának a helyén pedig egy gyár irodahelyiségei vannak és néha-néha egy-egy megbolygatott ház fundamentumából előkerül egy-egy oszlopfej a Bazilikából.

A MAI FEHÉRVÁR — a Mátyás-korabeli Szent Anna-kápolna kivételével — mindössze 200—250 éves múltra tekinthet vissza. Szíve: a hajdani királyi palota előtt elterülő Városház-tér, Csonka-Magyarország egyik legszebb barokk tere. Aki a gazdagon díszített Mária Terézia-korabeli püspöki palota előtt a zöldpatinás barokk városháza felé tekint és mögötte mint valami monumentális kulisszát megpillantja a gótikus Szent Anna-kápolnát és a hatalmas székesegyházat, — az a mai szekundér Fehérvárat sem tudja sohasem elfeledni. (Csak egy csak-azértis-keleti üvegkupolás bazár robbantja szét az egységes benyomást.)

A városházterén játszódtak le a magyar történelem nagyszerű eseményei. Ez volt a hajdani várnak a főtere. Itt tartotta a törvénytörő országgló Szent István király, itt járt-kelt nevelőjével, Szent Gellért püspökkel, Szent Imre herceg s itt vezette be Mátyás király ifjú feleségét, Beatricét, világraszóló pompa közt palotájába. Ez a tér a barokk Fehérvárbán is megtartotta uralkodóan központi jellegét. Tíz utca nyílik belőle. Itt találkozik a klérus stílusos utcája a kereskedők és iparosok utcáival. Itt országol vasárnap délelőttönként (külön néprajzi érdekességként) a felsővárosi gazdák kékbeli parlamentje. Járműforgalmi hegemoniáját azonban a városrendezéssel szükségszerűen el fogja veszíteni

ÚJ KÖVEK, ÚJ EMBEREK... Az ősi koronázóváros lakosainak vérsajtjeiben sem a régi. A kövekkel együtt nagyrészt ősi lakói is kipusztultak. A török gondoskodott róla. Mindössze 200 ház maradt meg gyér lakosságával együtt. A bécsi udvari hivatalok és a királyi helytartótanács Németországból Elzász-Lotharingiából, Ausztriából és a délszláv tartományokból iparosokat, kereskedőket és földműveseket telepített ide. A múlt század 40-es éveiben pedig olasz szalámikészítők szüremkedtek be, úgyhogy a lakosság négy-öt-féle fajtaból tevődik össze. Az ősi városban tehát tulajdonképpen nincsenek ősi patricius-családok. Jóformán teljesen hiányzik az a bizonyos városi köznemesi elem, mely egyes más városokban — ha nem is a kulisszák mögötti szívós, láthatatlan munkával — de a városi politikának az országosba való bekapcsolásával jelentős szolgálatokat tett ezeknek a városoknak. A sokfajú és még mindig aktív keveredés nem mellőzhető el bizonyos jelenségek megmagyarázásánál, amire később bővebben kitérünk.

A még ki nem kristályosodott fajtság mellett az egyház nagy társadalmi és kulturális jelentősége, Budapest közelsége és a vármegye nagybirtokos jellege hat a város fejlődésére determinálóan.

A 40.000 lakosnak nagyobb része (52%) iparos és földművelő. A többi (48%) megoszlik a lateinerek (10%), kereskedők (7%), a munkásság és a véderő között. Székesfehérvár tehát iparos és földművelő-jellegű város. Kereskedelmének egyes ágai szintén fejlettek.

A kisipar fejlődésére elhatározóan hatott az a körülmény, hogy Fehérvár a múltban országos hírvú vásárok színhelye volt. Ezekben a vásárokon messze földről összesokasodott a földművelő és állattartó nép. (Még Petőfi is megénekli egyik genre-dalában.) Ezért a kisiparnak főként a vásáros ágai virágoztak. A bőr elkészítésének külön kisipari ága volt (tobakosok, Tobak-utca) s a csizmadiák, asztalosok, magyarszabók,

rézművesek, kötélverők, kosárfonók, kovácsok távoli vidékeket is elláttak készítményeikkel. Egy-egy teremőbb kapacitású, szorgalmasabb iparos tekintélyes gyárrá tudta fejleszteni üzemét (Karl-szeszgyár, Kovács-börgyár, Krén-féle kályhagyár) és a középosztály felfrissítésében ez az iparos-osztály jelentős szerepet játszott és játszik ma is. Lelki habitusában meglehetősen konzervatív és feltétlenül nemzeti érzelmű s ha az utóbbi időben erős elégedetlensége is érezhető hangulatán, ez nem forradalmi tanok eredménye, hanem a nyomasztó gazdasági helyzetből fakad. Budapest közelsége, a gyáripar és a kartellek gyilkos fölénye, az antiszociális hitelviszonyok, a földműves és a tisztviselő vásárlóerejének tragikus csökkenése ugyanis létében támadta meg ezt az osztályt. Hogy némely iparágat meg lehet-e egyáltalán menteni a gyáripar konkurenciájától, azt nem tudjuk, — de hogy a kisiparosságnak ez a nagymérvű pusztulása mit jelent társadalmi és főként nemzeti szempontból, azt fölösleges fejtegetnünk.

A fehérvári gazda-„polgár“ specifikus arc a város társadalmában. Erős vérkeveredése következtében, melyben talán a német vérszerek dominálnak, egészen más habitusú, mint pl. az alföldi vagy a somogyi paraszt. Inkább nyúlánk, mint zömök és többségében szöketípusú. A város két végén — a Felső- és Alsóvárosban — telepedett meg. A férfija megtartotta egyszerű kékbeli népviseletét, az asszonya sokrétű bokáig érő bokorugrós szoknyában jár. Az uniformizálódás korában ez kétségtelenül erény, és erős ellenállóképességet mutat. Túlnyomó többségében katolikus, konzervatív, a városi politikában azonban általában ellenzéki.

Szociális helyzetére néhány adat: a 2000 gazda közül csak 400-nak van 10 holdnál több földje, kb. 1600-nak 10 holdnál kevesebb van és ezek között sok a törpebirtokos. A város igen helyes gazdasági és szociális érzékkel részben eladásra kiarcelláztatta, részben 2—4 holdas parcellákban bérbeadta a gazdák számára 5598 holdnyi földjét.

Hogy ez a paraszt meglehetősen bizalmatlan, osztálytudatosságában úr-ellenes és nehezen mozdítható, annak egyrészt bizonyára a városi levegő, a háború és a háború utáni konjunktúra megszűnése az oka. Másrészt azonban ez a parasztság lokális helyzetében leli magyarázatát. Ezzel a paraszttal ugyanis évtizedekig alig törődött valaki. Mammutbirtokok gyűrűjében lakik. A városi politikában legtöbbször nem tudja súlyát kellően érvényesíteni s mikor a háború után néhány éven át többségben volt a város parlamentjében, akkor a kellő politikai iskolázottság hiányában nem tudta produktívá tenni erejét és csak tehetetlenségi energiáját érezte. Ha faluban lagnék, irányító vagy legalább is erősen befolyásoló szerepet vinne a közügyekben, itt azonban számarányánál fogva is — a város lakosságának mindössze 20%-a, ami megdönti a „Fehérvár parasztváros“ legendáját — nem tudja kiélni akarati energiáját és így az asszisztálás helyett legtöbbször inkább a meddő ellenzékiiséget választja. Terjeszkedési lehetősége alig van a nagybirtokgyűrű miatt (legújabbban végre sikerült szövetkezeti alapon bérletet szerezni a vallásalaptól, Kisfalud körül), igénye, anyagiassága növekszik, a föld szeretete túlságosan is a röghöz determinálja (talán ezért ad a középosztálynak és a kisiparnak oly kevés utánpótlást!) —

nem csoda, ha ez a szívós fajta a háború után szaporaságában erősen megcsappant s bizonyos egyke-szimptomák érezhetőek soraiban...

Meggondolásra késztet: ennek a gazdarétegnek semmiféle specifikus gazdasági produktuma nincsen, pedig elsősorban Pest közelsége miatt lehetne. Állattenyésztése nem elsőrangú, gyümölcsstermelése alig van, szőlője az Öreghegyen ráfizetést jelent. Valamikor jól fenn tudta tartani magát a helyi szükségletek ellátásából, de ma már a helyi piac kicsi az ő termelésének méreteihez. A két új gazdasági iskola, mely igazán modem színvonalon van, s az újabban máris érezhető, megértőbb városi gazdasági politika talán rá tudja nevelni ezt az osztályt egy standard-termelési ágra, a modem gazdasági termelés elsajátítására. Vannak a kollektív ösztönnek kétségtelen jelei (pl. a virágzó két földművesdalárda, az erősen lendülő vallásos egyesületi élet), melyek azt mutatják, hogy kellő energiával a szövetségi eszmének is meg lehet nyerni.

A város vezetőrétege a lateiner- és a kereskedő-osztály. A 140 törvényhatósági bizottsági tagból a papsággal együtt kb. 70 tag a lateiner-osztály soraiból került ki, holott arányszáma legfeljebb 15%. A középosztály helyzeti ereje itt meglehetősen nagy, ha az általános elszegényedés meg is gyengítette anyagi bázisát. Ezt a helyzeti erőt a tradíciónak és aránylagos műveltségi túlsúlyának köszönheti. Az orvos- és ügyvédválság itt is erősen érezhető. Az országbomlással sok idegen tisztviselő költözött ide, aminek végeredményben élénkítő hatása van a város szellemi életére.

A kereskedő-osztály vagyoni helyzeténél fogva jelentős szerepet játszik a város közéletében. A régi, tradicionális kereskedő-családokat itt még nem tudta a mozgékony, élelmes zsidóság oly mértékben háttérbe szorítani, mint egyebütt. Ennek okát a jórészt német eredetű kereskedőelem szívóosságában és szoliditásában kell keresnünk. A kereskedők kultúrérzékére és áldozatkészségére jellemző a Kereskedelmi Társulat és a Kereskedelmi Csarnok működése. Az előbbi a felsőkereskedelmi iskolát tartja fenn, az utóbbi pedig előadásokat rendez. Az általános gazdasági pangás és Budapest közelsége súlyosan érinti az ősi koronázó város kereskedőit.

Mivel gyáripara nem jelentős — 15 gyára közül a Déli-vasúti főműhely foglalkoztat legtöbb munkást, — az ipari munkásság nem oly nagyszámú, hogy a polgárság és a munkásság közt egyebütt érezhető erős feszültség különösebben érvényre jutna. Pedig a polgárság itt is izolálja magát a munkásságtól s a keresztényszocialista mozgalom is, mely a kommunizmus bukása után olyan nagy lendületre kapott, azóta majdnem teljesen ellanyhult. Egyedül a Katholikus Legényegylet karolja fel a vele egy világnézeten álló iparos- és munkásifjúság anyagi és erkölcsi érdekeit és mintegy hidat alkot a polgárság és a munkásság egy része közt. A szélsőséges irányzatnak nincs különösebb talaja. Némi bizonyosság erre: a tavalyi városi törvényhatósági választásoknál a titkos szavazás ellenére egyetlen szociáldemokrata képviselő sem került be a város parlamentjébe. A gazdasági krízis miatt a kétkézi munkásság, napszámoság igen nehéz helyzetben van, remélhető azonban, hogy a munkanélküliek a már megindított és a várostól megindí-

tandó közmunkáknál elhelyezést találnak (útépítés, a leánylíceum építése, közvágóhíd, a pályaudvar modern átépítése stb.).

Fehérvár nem a „Gründungok“ városa. Két sajátos, nagyvonalú intézményét: a repülőgépgyárat (most repülőiskola) és a rádió-leadó-állomást kitűnő földrajzi helyzetének köszönheti.

A helyzetkép kiegészítéséül meg kell emlékeznünk arról a nagyarányú fejlődésről, amelyen a város a legutóbbi 10 évben keresztülment. Bizonyos szükségletek égető aktualitása sokat újított a város képén. A főbb utcákat és tereket modern burkolattal látták el, új ligeteket emeltek, új, hatalmas villanycentrálét építettek, a vízvezetéket kétszeres méretűvé fejlesztették, úgyhogy a város vízszolgáltatása valóban mintaszerű, ellentétben sok más vidéki várossal. Új iskolákat emeltek a kultuszminiszter megértő támogatásával. Ezenkívül modern sportpálya, pénzügyigazgatósági palota, új rendőrségi épület stb. épült. Aki a háború óta most látja először Fehérvárt, az alig ismer rá erre a porából megélemedett főnikszre.

Ezt a kritikusnak is élni kell ismernie, bármilyen tárgyi kifogásai is vannak egyébként a Speyer-kölcson felhasználásának módja ellen. A jelen események máris igazolni látszanak a város-szépítés jogosságát. Fehérvárnak országvilág előtt pirulnia kellene a Szent Imre-ünnepségek alkalmával nagyfokú elmaradottságáért. A Balaton.—Budapest közötti autótút leggyötrelmesebb szakasza a régi, fehérvári macskafejkövezet volt. Kétségtelen azonban, hogy a jogos és helyes városépítést az intézményes szociális alkotásoknak kell követniük (pl. az anya- és csecsemővédő-intézet számára megfelelő elhelyezés stb.), hogy a kövek után az ember is megkapja a magáét.

Egy város vitalitásának egyik fokmérője a lakosság szaporodása. Sajátságos, hogy a pár évvel ezelőtt még nagyon megcsökkent szaporodású Fehérvár 1929-ben majdnem teljesen utolérte békebeli szaporodásának mértékét. (40.000 lélek után 1000 élveszületés.) Ennek nem gazdasági oka van, — mert hiszen a gazdasági helyzet nehezebb volt a múlt évben, mint az előzőkben —, hanem más, imponderabilis okai vannak, amelyekre most nem térhetünk ki. Ezt a javuló szaporodási tendenciát azonban szociális intézményekkel kell honorálni. (Különösen az egyházközségek életében öröndetes kezdeményezések vannak már erre.)

Hogyan éli kollektív életét a koronázó város mai lakossága? Milyen a társadalmi és kulturális élete?

A FEHÉRVÁRI LELKÜLET — erényeivel és hibáival — egészen specifikus adottság. Ezt a lelkületet céhlelkületnek szeretném nevezni. Külső életében kollektív (egyesületi élet), gondolkodásában azonban meglehetősen exkluzív. Ez az exkluzivitás különösen a belvárosi polgárság egy részét klikk-tagozódásra teszi hajlamossá, a közügyekkel szemben pedig meglehetősen közönyössé: így irányító közvéleményről alig lehet beszélni. Ebből a céhlelkületből hiányzik a nagyobb kezdeményező erő és a lelkesedés helyét a józanság és a passzivitás foglalja el, ez utóbbira jellemző, hogy a közeli Balatonnal a fehérvári öslakók sohasem törődtek, s végül sem ők fedezték fel azt.

Ez a fehérvári lélek közéleti arca. De milyen más benyomást nyersz róla, ha familiáris körben keresed fel. Kedvesebb, vendégszeretőbb, jobblelkű embert alig tudsz találni ennél a közéleti jéghegynél. A családját végtelenül szereti és bensőséges családi életet él. Ami a család érdekkörén túlmegy, az nem érdekli túlságosan az átlag-fehérvárit. A családi nexusok ereje néha a kollektív érdekeken túl is érvényesül.

Talán nem tapogatózunk helytelen irányban, mikor ennek a családias, céhbeli közszemléletnek az okát két dologban keressük. Az egyik ok: a német psziché parciális, elszigetelődésre hajlamos vonása. Mikor ez a német psziché a vele egyívású nagy közösségben él, akkor nagyszerű kollektív vonásokat termel ki magából (példa rá az államiságban élő németiség élete). De itt ez a nagyobbrészt németeredetű polgárság izolálva fejlődött, mert hiszen környezete, hatóságai magyarok voltak. Tehát ösztönszerű, családi szolidaritás és ezzel kapcsolatban bizonyos „splendid isolation“ fejlődött ki benne. Az idők folyamán nyelvi-eg, érzelmileg teljesen megmagyarosodott, de lelkületében megvan még ez az örökölt, izolációra való törekvés. A másik ok: a háború előtt igen kevés volt ide a bevándorlás; tehát idegenek konkurrenciája nem igen zavarta a családi alapon álló izolált politikát. Számítsuk ehhez az országos liberális politika túlzásait, mely ennek a józan, vallásos polgárságnak a meggyőződésével szöges ellentétben volt, — s megvan az apolitikus magatartásnak, az országos politika fumigálásának — szinte azt mondhatnák: — történeti magyarázata is.

A közügyektől való irtózás természetesen nem egyszer nagy tájékozódási zavart idézett elő a politikai orientációban. Fehérvár valami csodálatos következetességgel tudta elszalasztani a kedvező politikai alkalmakat. Ha az ellenzékiesség jelentett volna eljövendő tőkét, akkor kormányparti volt, mikor pedig a kormánypartiság lett volna érdeke, akkor kuruckodott. Így szalasztotta el például az öreg Wekerlét, Zichy Jánost, Vass Józsefet, akiktől mint régi fehérváriaktól, ha képviselőnek választja, sokat várhatott volna.

A passzív, ellenálló lelkület valósággal történelmi szerephez jutott a Károlyi-forradalomban és a kommunista terror idején. Ezzel a gyakorlati ellenállással nem bírt a terror és nem egy példaadó tett folytán az egész ország figyelmének és reménységének központja lett Alba Regia. Az sem véletlen, hogy a 90-es években Zichy Nándor gróf és Steiner püspök kezdeményezésére itt lobogtak fel az egyházipolitikai harcok. Fehérvárt közömbösnek lehet mondani a közügyek iránt, kevésbé fogékonyak a szociális kérdések gyakorlati oldala iránt, de van valami, ami az idegent tisztelettel tölti el: a lakosság erős etikai érzéke és öntudatos vallásossága. Ez az intenzív lelkiségre való törekvés a fehérvári lelkületnek pozitív pólusa. (A bűnözési statisztika is pl. igen kedvező a városra.)

PROHÁSZKA VÁROSÁBAN a vallás nemcsak magánügy, hanem közügy is. A százfelé szabdalt, vérsajtjeinél fogva is sokfelé húzó heterogén társadalmat a vallási élet tartja a lehetőség szerint össze. Aki végignézi egy úmapi körmenetet s látja a különféle korporációkba tömörült, buzgó lakosságot, az önkénytelenül is a középkori katholicizmus nagy

összefogó erejére gondol. A nagy magvető püspök kertjében vagyunk. Húsz évig élt és tanított itt apostoli lelkületével s mintha most, halála után az elvetett magok inkább szárba szökkenének, mint valaha. Fehérvár nagy kegyelettel őrzi nagy apostola földi maradványait: emlékére templomot emel, sírját — amelyhez sok idegen is elzarándokol — állandóan virágerdő borítja. A Városi Múzeumban pedig külön szobát rendeztek be emléktárgyaiból.

A püspöki székből utóda fölismerve a kor szavát, főként az egyházközségeket igyekszik kiépíteni és erőssé tenni. A város széttagolt társadalmi életében ez kulturális tett is. Talán ebből az egyházközségi szellemből kifejlődik majd a krisztusi tanokon alapuló szociális szellem.

Prohászka óriási megtermékenyítő ereje a többi vallásfelekezeten belső életére is fascinálóan hatott. A 80%-nyi katolikuság után a reformátusság van a legnagyobb számaránnyal képviselve (9.5%). Vallási egyesületeiben lendületes kulturális és karitatív munka folyik, míg a zsidóság (75%) tradicionális ünnepi estéket rendez, melyeknek bevételét jótékony célra fordítja.

A város társadalmi élete a 60-nál is több egyesületben folyik le.

Sportegyesületei előkelő helyet vívtak ki a vidék sportéletében. Nagyobb tömegeket csak a futball és az atlétika vonz. Egyesületen kívül nincsen különösebb sportélet. Talán a szépen fejlődő levétegyesületek kitermelik az egészséges, rekord-mentes sportszellemet.

A KULTURÁLIS ÉLETNEK nincs meg az a lendülete, mint azt ekkora városban remélni lehetne. Helyesebben; kis körre szorítkozik, melynek tagjai aztán igazán lelkesen támogatnak minden igazi kultúrügyet. Az általános kultúra fokmérője a kultúrszükséglet, s mit mutat a kultúrszükséglet grafikonja?

A városnak nincsen egyetlenegy modern, használható könyvtára. A városi könyvtár igen szegény, a cisztercieké sokkal gazdagabb, de nem fejlődik. A Vörösmarty-köré csak szépirodalmi művekben gazdag. Az olvasási kedv mérsékelt, a könyvvásárlás a középosztály szegénysége miatt is igen csekély. Az irodalmi életet jóformán a három helyi lap képviseli, ami természetesen nem mindig jelent irodalmat. Pest közelsége és a közömbösség talán sohasem enged itt autonóm irodalmi életet kifejlődni. Az aktív írói körök alapítására irányuló kísérletek magukon hordják a dilettantizmus bélyegét. A Vörösmarty-kör, mely egyébként fontos társadalmi szerepet tölt be, inkább csak nevében irodalmi és ilyen irányú tevékenysége egy-egy fémjelzett vagy fémjelzetlen pesti tudományos író szerepeltetésében merül ki. A zenei műveltség még nem gyökeres és általános, de a városi zeneiskola és a lendülő dalosélet (Városi Dalegyesületi) idővel bizonyára javítanak a színvonalon és a zenekultúrát szélesebb alapokra helyezik.

A színházi kultúra: rományéka a régi, híres, fehérvári színházi életnek. Tragikumában találkozik a színpad válsága (nívó-süllyedés, mozi-konkurrenda) a közönség válságával (pénztelenség). Pedig a városnak nagy színházi múltja van. Kolozsváry Pál főszolgabíró buzgó agitálására itt alakult meg az ország első állandó színháza

1818-ban, elsősorban a vármegye pénzén (a vármegyeház azóta is jelentős, értékes szerepet játszik a város társadalmi életében). A fehérvári színház kultúrmissziót végzett a múlt század húszas éveiben. Ma az említett okok folytán csak staggionek tudnak megélni, amint-hogy a kisebb vidéki színházak helyzete mind kilátástalanabb lesz. Hozzájárul ehhez — másrészt azonban következménye is ennek — a műkedvelő színjátszás nagy lendülete, amely a testületi szellemben Fehérváron külön tápanyagot nyer.

Az egyesületek közül a legtevékenyebb kulturális tevékenységet a Múzeum-egyesület fejt ki. Tudományos előadásai (melyek között néha irodalmi is akad) színvonalasak és jobbára a helyi talajból sarjadtak ki. Széleskörű, élénk kulturális munkát, igazi népművelő tevékenységet fejt ki a már említett Katholikus Legényegylet. A városnak egyik kultúrértéke a Városi Múzeum, mely nemrég költözött új, méltó házába. Specialitása a helyi régészet mellett a Prohászka-szoba és könyvtár.

Külön ki kell emelnünk a tanárság szerepét a város kultúréletében. A ciszterciarend tagjai rendjük és gimnáziumuk (1724) nagy múltjánál és érdemeinél fogva domináns szerepet visznek. A főreáliskola, leánygimnázium és a felsőkereskedelmi iskola tanárai a megélhetés súlyosbodó gondja ellenére ritka áldozatkészséggel vállalják a közért való kultúrmunkát és a népművelést. Ebben kétségtelen ösztönző ereje van a jobbára idegenből odaszakadt tanárság tekintély- és talajszerző törekvésének is. Mindez azonban bizonyíték arra, hogy az intelligencia felfrissítése egy város életére időnként hasznosul jár. A legújabb időkig nagy volt a szegénység iskolaépületekben. A leánygimnázium épületéről például 100 évvel ezelőtt hivatalosan megállapították, hogy tanítási célokra alkalmatlan, még ma is tanítanak benne. A kultuszminiszter azonban segítségére sietett a városnak (leánypolgári, leányliceum építése).

AZ ŐSI KORONÁZÓ VÁROS létproblémája, mint az nem ismeretlen, Budapest közelsége. A főváros gazdasági és kulturális téren egyaránt nyomasztóan hat a városra. Lesz-e szabadulás a mágneshegyől, amely a repülőgépen már csak 20 percnire van innen? Külváros lesz-e Fehérvár vagy agyoninjekciózott eleven halott?

A reális tények fenyegető hatalmával szemben — úgy hiszszük — csak a realitást szabad felállítani. Ilyen reális, új lehetőségek volnának: új fogyasztóterületek szerzése (autóbusz-forgalom kiépítése) és minden gyáralapítási lehetőség megragadása. A múltban ez könnyebben ment volna (dohánygyári), ma egyelőre csak jámbor szándék ez. Pedig a város fekvése kiválóan alkalmas ipari üzemek alapítására (vasúti gócpont, sok nagybirtok középpontja, folyóvíze van). Elsősorban mezőgazdasági gyárüzemekre lehetne gondolni (Fehérváron 1923 húsvét táján az üzletekben csak dán vaját lehetett kapni, azóta pécsi és soproni vajat...). Tetszetős tervnek látszik a gánti bauxit feldolgozására esetleg felállítandó gyár megszerzése, de ez egyelőre még csak utópia.

A legreálisabb orientáció azonban: az idegenforgalom emelése.

A város mai vezetősége felismerte ezt és a különféle szervezetekkel együtt a nagymúltú várost az idegenforgalom egyik középpontjává akarja tenni. Sok körülmény szól a terv helyessége mellett: a város nagy múltja, az árpádházi szentek ereklyéi, a belváros barokk-jellege, Prohászka hamvai és nagy kultusza, a város összekötő szerepe Budapest és Balaton között. 1938-ban, Szent István király halálának 900 éves fordulója alkalmával, Európára szóló ünnepek színhelye lesz Fehérvár. Az árpádkori múlt kidomborítására máris mindent elkövetnek az illetékesek (szobrok emelése, emléktáblák). Addig bizonyára megalakul a városszépítő-egyesület s Fehérvár bizonyára megépíti — amivel már régen tartozik magának — a csodálatos hatású Sós-tónagyszabású fürdőtelepét (népfürdőt is).

Az árpádkori Fehérvár elpusztult. Új kövek, új emberek nőttek a helyén. A jelen gazdasági élet kérelhetetlensége nem engedi meg, hogy a múlt köldökszemléletével a sürgető jelen problémái háttérbe szoruljanak. A reális, bölcs gazdasági politika biztosíthat csak jövőt a városnak. De a múlt is kötelez. A vallásos szellem mellett az eleven történeti tudat és a szerves kultúrérzék óvhatja meg a várost Budapest megsemmisítő kulturális fölényétől.

S viszonyaink korlátozott voltára mi sem jellemzőbb, mint az, hogy egy 40.000 lakossal bíró város a fővárosnak 70 kilométeres közelsége miatt pang és néha a halállal küzd, gazdaságilag csakúgy, mint kultúrában. Képzelnék el ugyanezt Berlin, Páris vagy Bécs közelében ... A magyar élet mai nyomottságában kevés lehetőséget, kevés felemelkedést nyújt.

SZARKA GÉZA